Національна академія аграрних наук України
Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця

Т. Є. Ільницька, О. В. Сидоренко

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОЦІНКИ ТА ВІДБОРУ КОНЕЙ ПОЛІСЬКОЇ ПОПУЛЯЦІЇ

Чубинське – 2022

УДК 636.1.06.082.2
І 45

Автори:
Т. Є. Ільницька, кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник відділу генетичних ресурсів Інституту розведення і генетики тварин ім. М.В.Зубця НААН, президент громадської спілки «Асоціація кіннозаводчиків України»;
О. В. Сидоренко, кандидат сільськогосподарських наук, завідувач відділу генетичних ресурсів Інституту розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН.

Рекомендації розглянуто і схвалено вченою радою Інституту розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН (протокол № 12 від 5 грудня 2022 року).

Ільницька Т. Є., Сидоренко О. В. Методичні рекомендації щодо
І 45 оцінки та відбору коней поліської популяції / заг. ред. Т. Є. Ільницької. Чубинське : ІРГТ ім. М.В.Зубця НААН, 2022. 28 с.

Рекомендації містять основні критерії оцінки та відбору коней поліської популяції, детально описані етапи оцінки та відбору коней. Сформований цільовий стандарт та характеристика основних селекційних ознак поліської популяції коней. Надаються рекомендації з відбору жеребців та кобил для відтворення.

Розраховані на спеціалістів племінних господарств, фахівців з конярства, науковців, викладачів вищих навчальних закладів, власників коней та інших зацікавлених осіб.

Рецензенти:

Джус Павлина Петрівна – кандидат біологічних наук, старший дослідник, завідувач лабораторії розведення м’ясної худоби Інституту розведення і генетики тварин ім. М.В.Зубця НААН;

Базишина Ірина Василівна – кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії селекції червоних порід худоби Інституту розведення і генетики тварин ім. М.В.Зубця НААН.

УДК 636.1.06.082.2
© Т. Є. Ільницька, О. В. Сидоренко, 2022 р.
© Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН, 2022 р.

ЗМІСТ

Терміни і скорочення 4
ПЕРЕДМОВА 5
1. ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ПОЛІСЬКИХ КОНЕЙ 6
2. ЦІЛЬОВИЙ СТАНДАРТ ОСНОВНИХ ОЗНАК 8
3. ОСНОВНІ ЕТАПИ ОЦІНКИ ТА ВІДБОРУ КОНЕЙ 10
4. ВИМОГИ ДО ОСНОВНИХ ПРОМІРІВ ЖЕРЕБЦІВ ТА КОБИЛ 11
5. ОПИС ОЗНАК ЕКСТЕР'ЄРУ, РУХІВ ТА ТЕМПЕРАМЕНТУ ЗА ЛІНІЙНОЮ ШКАЛОЮ 12
6. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ЕТАПИ ОЦІНКИ РОБОЧОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ 18
7. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВІДБОРУ КОНЕЙ У ВІДТВОРЮВАЛЬНИЙ СКЛАД 19
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 21
ДОДАТКИ 23
Додаток 1. Зображення коней поліської популяції 24
Додаток 2 . Бланк для оцінки коней поліської популяції 26

Терміни і скорочення

Білоруське Полісся – частина Полісся, що знаходиться на території Республіки Білорусь. Складова частина поліської низовини, що поступово переходить у Прибузьку рівнину на заході й Придніпровській низовині на сході.

Поліський кінь – узагальнююча назва коней, які народжені на території Полісся, за типом та будовою тіла відповідають опису поліської породи в наукових та літературних джерелах.

р. – рік

Українське Полісся – частина Полісся, яка охоплює зону мішаних лісів і Поліську низовину в межах України.

ПЕРЕДМОВА

У світі активно проходить процес удосконалення продуктивних якостей сільськогосподарських тварин. Створюються нові породи, типи, лінії тощо. Одночасно з цим проходить витіснення менш конкурентоздатних аборигенних порід та популяцій, які характеризуються дещо меншою продуктивністю, але добре адаптовані до умов навколишнього середовища. Як результат, значне скорочення їх чисельності та, відповідно, зменшення біологічного різноманіття екологічних систем, втрата цінних якостей аборигенних тварин, які можуть бути використанні у селекції для створення нових порід [1, 2].

Науковцями доведено, що в умовах інтенсивного прогресу у сільському господарстві, враховуючи великі антропогенні та техногенні потрясіння XX столітті (війни, аварія на ЧАЕС), флора і фауна України потрапила під загрозу значного скорочення. Прикладом можуть слугувати лісові та болотні екосистеми Українського Полісся, які формувалися за участі великої кількості диких та одомашнених копитних. Серед них поліський кінь, який перебував на цій території протягом більш як 4 тисячі років, але на даний час майже зниклий. Варто зауважити, що поліські географічно-кліматичні утворення є стабілізаторами мезоклімату Центральної та Східної Європи, що є надзвичайно актуальним на фоні розгортання катастрофічної глобальної зміни клімату [3]. Тому потрібно відновити та розширити популяцію поліських коней, як основу біорізноманіття Українського Полісся та як частину культурної спадщини регіону.

В Україні до 2019 року роботу з оцінювання та відновлення популяції поліських коней не проводили. У 2019 році було проведено перше на теренах незалежної України обстеження коней Українського Полісся з тим, щоб виявити типових представників поліської популяції, які за конституцією і екстер'єром близькі до лісового тарпана та представників породи, що описано в літературі [4, 5].

Сучасні коні поліської популяції України несуттєво переважають типових представників особин, описаних у минулому столітті, і були подібні до білоруської популяції (додаток 1). З урахуванням чого можна зробити висновок про те, що не дивлячись на використання в минулому методу схрещування, коні Українського Полісся загалом зберегли екстер'єрно-конституційний тип своїх предків. Такої ж

думки дотримуються й інші дослідники, які вважають, що пристосуватись до умов Полісся могли тільки ті коні, які мали відповідний розмір та особливості екстер'єру [3, 6]. Виходячи з цього, при відновленні та збереженні поліського коня доцільним вбачається використання методу чистопородного розведення.

Враховуючи традиційні та сучасні методи оцінки коней були визначені основні характеристики поліської популяції: тип, проміри, лінійні ознаки екстер'єру, рухів та темпераменту, 10-бальна оцінка типу екстер'єру і конституції та характеристика робочої продуктивності (рівень нервової рівноваги, витривалість, здатність до співпраці з вершником). За результатами сформовані рекомендації з оцінки та відбору коней поліської популяції, які повинні слугувати основою для формуванні відтворювального складу в господарствах населення. Поліські коні можуть бути використані для розвитку зеленого, екологічного, сільського та кінного туризму.

1. ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ПОЛІСЬКИХ КОНЕЙ

Початок свого походження поліський кінь бере від диких предків – лісових тарпанів, які до 18 століття жили на території Полісся. Поліський кінь тривалий час розводився «у собі» в умовах незадовільної годівлі та надмірного використання у роботі. Це призвело до зменшення розмірів, появи екстер'єрно-конституційних особливостей (щаблистість задніх кінцівок, низькі п'ятки копит, сближеність скакальних суглобів). Але з іншого боку, з'явились високі адаптаційні якості, невибагливість до умов утримання та висока роботоздатність. Основне місце розповсюдження поголів'я коней визначено Українське та Білоруське Полісся. Особливістю цього регіону на той час було наявність густих лісів, непрохідних боліт, відсутність доріг, що зробили цю місцевість малодоступною для завезення коней інших порід [5, 6, 7, 8].

У 40–50 рр. минулого століття активно проводилось поліпшення поліських коней. Для цього місцевих кобил схрещували з жеребцями російської ваговозної та орловської рисистої порід, що призвело як до позитивних, так і до негативних наслідків. Вперше детальний опис поліських коней за екстер'єром та продуктивністю наведений у виданні «Книга о лошади» [4], а саме: голова середня за розмірами, профіль прямий, часто трохи увігнутий в області перенісся, характерною для коней північного походження; шия середньої

довжини, прямо поставлена; холка середньої довжини, низька; груди довгі, відносно широкі і глибокі; грудна кістка опускається нижче ліктьового відростка на 7–9 см; ребра округлі і утворюють об'ємну грудну клітку; лопатка середньої довжини, круто поставлена; спина довга, пряма; поперек середній, пах короткий, круп округлий і часто звислий; кінцівки сухі, міцні, копита середньої величини, з міцним рогом. Тріщини і заломи копит зустрічаються дуже рідко. Переважаючі масті: гніда, руда, ворона, мишаста, булана, каракова та сіра.

Поліський кінь минулого та даного століття за екстер'єрно-конституційними ознаками майже не змінився. Також тварини зазначеної популяції дуже подібні в різних регіонах Полісся (дод. 1). Це дало змогу сформулювати основні критерії оцінки та відбору.

При оцінці поліських коней та відбору їх до подальшого розведення «в собі» необхідно враховувати 5 головних критерій, які зазначені нижче та розташовані за пріоритетністю:

1. Відповідність типу. Тип вказує наскільки кінь відповідає цільовому стандарту породи та напряму продуктивності. Найбільш бажаним є первинний (оригінальний) тип, який описаний у виданні «Книга о лошади» [4] та зазначений вище. Також допускається полегшений (верховий) тип, який відрізняється більш сухою конституцією, форма тулуба більш квадратна, голова легка, кінцівки сухі, темперамент енергійний. Коні даного типу можуть бути використані у відтворенні, якщо вони відповідають іншим критеріям. Коней запряжного типу не рекомендується допускати до відтворення.

2. Розміри (проміри) та екстер'єрні характеристики. Важливим при селекції коней є дотримання вимог до промірів, особливо висоти в холці, що є ознакою з найвищим відсотком успадковуваності. Діапазон основних промірів для жеребців та кобил зазначено в цільовому стандарті (табл. 1). Бажано їх дотримуватись про відборі та доборі батьківських пар.

3. Темперамент. При огляді поліських коней оцінюється його реакція на людину, торкання до шкіри та маніпуляції. Необхідно враховувати вік коня та його підготовку. Тварини, які виявлять пряму агресію до людини до відтворення не повинні допускатись. Також необхідно враховувати зосередженість коня на роботі та зовнішніх чинників. Ця якість темпераменту у подальшому дасть можливість ефективно співпрацювати з вершниками.

4. Масть. Дослідженнями становлено, що за мастю – більшість коней: вороні або вороно-чалі, гніді, сірі та руді. У деяких коней відмічається наявність ременя на спині та зеброїдності на кінцівках. В літературних джерелах відмічають, що зустрічали поліських коней інших мастей: рябі, мишасті, булані тощо [4, 9, 10, 11].

5. Природно-географічний регіон розведення. Місце розведення коней є важливим критерієм при відборі для відновлення поліської породи. Бажано, щоб за походженням коні були саме з території Полісся та від народження утримувались в табуні на пасовищах.

Для оцінки типу, екстер'єру, рухів та характеру коней проводять спеціалізовані заходи: виводка та тест на роботоздатність «Поліська стежка». За результатами оцінки для кожного коня заповнюється бланк лінійної оцінки (дод. 2). Крім опису ознак за лінійною класифікацією, кінь оцінюється за 10-бальною шкалою, де:

10 – відмінно; 9 – дуже добре; 8 – добре; 7 – достатньо добре; 6 – недостатньо добре; 5 – задовільно; 4 – недостатньо; 3 – незадовільно; 2 – погано; 1 – дуже погано.

За 10-бальною шкалою оцінюють тип, екстер'єр та робочу продуктивність.

2. ЦІЛЬОВИЙ СТАНДАРТ ОСНОВНИХ ОЗНАК

Враховуючи традиційні та сучасні методи оцінки коней були проаналізовані та обґрунтовані параметри вхідної інформації для визначення основних характеристик поліської популяції: тип, проміри, лінійні ознаки екстер'єру, рухів та темпераменту.

За результатами наших досліджень та аналізу літературних джерел був розроблений цільовий стандарт показників для коней поліської популяції (табл. 1).

Згідно розробленого стандарту коні поліської популяції повинні бути невисокі, костисті, з вираженим оригінальним чи полегшеним типом, сухої міцної конституції, з подовженою формою тулубу та добре розвинутими суглобами. Бажана масть тварин: гніда, каракова, чала та мишаста. Алюри середні за шириною, але рівномірні та збалансовані. Необхідно зауважити, про важливість врахування при доборі коней у відтворювальний склад такої ознаки, як темперамент. Він повинен бути врівноважений та неагресивний. Це важливо для

подальшого розвитку кінного туризму в регіоні та для майбутнього використання коней поліської популяції.

Таблиця 1 – Цільовий стандарт основних ознак екстер'єру, рухів та темпераменту поліської популяції коней

Ознака	Опис	
Тип	первинний (оригинальний) або полегшаний	
Масть	гніда, руда, ворона, мишаста, каракова, чала та сіра. Бажано наявність ременя на спині та зебройдності на кінцівках	
Проміри, см: висота в холці обхват грудей обхват п'ястки	Жеребці: 135–145 162–172 18,5–19,0	Кобили: 135–140 158–170 17,5–19,0
Опис основних ознак екстер'єру	Тулуб: форма подовжена, напрямок горизонтальний. Голова: велика з трохи важким з'єднанням з шиєю. Шия: середньої довжини з більш горизонтальним положенням, з добрим розвитком м'язів. Холка: низька, кут передпліччя середній (90°) або прямий. Спина: довга та пряма. Поперек: короткий та прямий. Круп середній та дещо звислий. Передні і задні кінцівки: сухі, з добре розвинутими суглобами, без вад, легко виражена шаблистість. Копитний ріг: темний, щільний і міцний. Розмір копит відповідає загальному розвитку. Конституція суха міцна, будова тіла гармонійна, мускулатура розвинена добре, сухожилля розвинені добре, міцні.	
Рухи	Крок, рись – середньої довжини, прямолінійний, рівномірний, із середнім імпульсом. Галоп – не довгий з невеликим імпульсом, збалансований.	
Темперамент	Спокійне ставлення до зовнішніх подразників, без жодної агресії до людини.	

3. ОСНОВНІ ЕТАПИ ОЦІНКИ ТА ВІДБОРУ КОНЕЙ

Оцінка поліських коней складається з декількох етапів:

- оцінка лошат віком до 6 місяців;
- оцінка молодняку (1,5–2,5-річного віку);
- відбір жеребців та кобил дорослого віку до відтворювального складу.

Таблиця 2 – Етапи оцінки та відбору коней

Статево-вікова група	**Оцінка та показники**	**Метод обробки даних**	**Мета**
Лоша 6 міс.	Попередня оцінка екстер'єру Походження	10 – бальна шкала	Збір даних для попередньої оцінки жеребців-плідників та кобил. Вибракування лошат.
Молодняк 1,5–2,5 роки	Проміри Попередня оцінка екстер'єру, рухів та темпераменту	Вимірювання, 10 – бальна шкала	Попередня оцінка для вибракування та оцінки успішності добору батьківських пар.
Молодняк 2,5 роки	Проміри Опис за лінійною шкалою (30 показників) екстер'єру, якості рухів та темпераменту	Вимірювання. Окомірний.	Збір даних для складання лінійного профілю жеребців та кобил.
Жеребці та кобили 3 роки і старше	Проміри Оцінка робочої продуктивності – тест «Поліська стежка» та дистанційні випробування	Вимірювання, 10 – бальна шкала	Відбір жеребців та кобил для відтворення.

4. ВИМОГИ ДО ОСНОВНИХ ПРОМІРІВ ЖЕРЕБЦІВ ТА КОБИЛ

При оцінці та відборі коней необхідно враховувати основні проміри тіла, які характеризують розвиток основних статей та є однією із основних ознак при відборі тварин для відтворення.

Перші вимірювання тварин проводять у віці 2 років. Рекомендується проводити щорічне вимірювання відтворювального складу до 5-річного віку.

Під час взяття промірів не слід допускати різних клацань мірою палицею, щоб не налякати коня. Місця (точки) взяття промірів, до яких будуть дотикатись мірні інструменти, потрібно попередньо оглянути на наявність ран та ушкоджень шкіри. Усі проміри в коней беруть з лівого боку. Це зумовлено тим, що більшість маніпуляцій із кіньми: сідловка, огляд зубів, посадка в сідло тощо – здійснюється з лівого боку.



Рис. 1. Вимірювання висоти в холці

Висоту в холці визначають мірною палицею, яку ставлять вертикально нижнім кінцем проти п’ятки лівого копита, а верхню поперечну планку, дещо підняту над холкою, опускають на найвищу її точку (рис. 1).

Обхват грудей визначають вимірювальною стрічкою, яку проводять через вершину холки дотично до задніх кутів лопаток і вертикально донизу «по сліду» попруги сідла. Виконавців має бути двоє.

Обхват п’ястка вимірюють у нижній частині верхньої третини кістки вимірювальною стрічкою [10].

Враховуючи результати експедиційних досліджень Українського Полісся визначено бажані проміри жеребців та кобил старше 4 років (табл. 3).

Таблиця 3 – Бажані проміри коней поліської популяції, см

Показник	Жеребці	Кобили
Висота у холці	142–145	137–140
Обхват грудей	170–172	167–170
Обхват п’ястка	18,5–19,0	18,5–19,0

Для того, щоб прогнозувати розмір коня в дорослому віці при оцінці молодняку використовують поправки на вік до оцінки коней гуцульської породи за промірами (табл. 4) [12]. Це дасть можливість оцінити чи відповідає молодняк бажаним розмірам відповідно цільовому стандарту.

Таблиця 4 – Поправки на вік до оцінки коней за промірами, см

Вік, років	Висота в холці	Обхват грудей	Обхват п’ястка
3	1	2	-
2,5	2	5	0,5
3	3	8	1,0

При оцінці розмірів (промірів) коней за 10-бальною шкалою необхідно віднімати 1 бал при відхилені від бажаних показників (табл. 3) більше ніж 2 см. При цьому, якщо проміри коня менше зазначених у цільовому стандарті (табл. 1), бажано таку тварину не використовувати у відтворенні.

5. ОПИС ОЗНАК ЕКСТЕР'ЄРУ, РУХІВ ТА ТЕМПЕРАМЕНТУ ЗА ЛІНІЙНОЮ ШКАЛОЮ

Для збору даних, на основі досвіду вітчизняного і закордонного конярства, визначені селекційні ознаки коней поліської популяції, які запропоновано оцінювати за лінійною шкалою.

В основу лінійної шкали покладено сучасні класифікаційні системи, які використовуються для опису та характеристики коней.

Ця система на відміну від традиційного бонітування, надає уявлення про характер прояву ознаки шляхом встановлення її відхилення від середніх даних в популяції, і не декларує її бажаності. При складанні переліку показників оцінки були враховані міжнародні вимоги, а саме: ознаки є лінійними у біологічному сенсі, відокремлені одна від одної, мають великий коефіцієнт успадковуваності, кожна лінійна ознака описує унікальну частину коня, яка не покриває комбінацію різних інших ознак. Для розрахунку було прийнято, що середнє популяційне значення для лінійних ознак екстер'єру, рухів та темпераменту дорівнює 100 одиниць, стандартне відхилення становить 4 одиниць. Ознаки мають нормальний розподіл [13].

До лінійних ознак включено 19 ознак будови тіла, 9 характеристик якості рухів та 2 показники характеру (темперамент) коня. Необхідно зазначити, що є ознаки, середнє значення яких відповідає нормальній будові тіла – це спина та поперек, будова передніх та задніх кінцівок, будова бабок та форма копит, відхилення від будови яких є недоліком чи вадою для кожної породи коней.

Оцінка всіх уперше оглянутих коней 2,5 років і старше обов'язково проводиться з використанням лінійної шкали. Для отримання якомога повнішої інформації та високого ступеня надійності результатів, важливо проводити лінійну оцінку всього наявного поголів'я за можливості в більш ранньому віці. Ці статистичні дані мають найбільше значення при підборі на парувальний сезон відповідного жеребця.

Для опису ознак та визначення недоліків окремих статей коня було враховано вітчизняну термінологію [10] та опис статей відповідно до Інструкції з бонітування племінних коней [12]. Опис селекційних ознак та їх значення для продуктивності викладено в таблиці 5.

Для фіксації результатів оцінювання ознак за лінійною шкалою був розроблений відповідний бланк для оцінки коней поліської популяції в Україні, який включав 19 ознак екстер'єру, 9 – якості рухів на основних алюрах та 2 характеристики темпераменту (дод. 2). Також у розробленому бланку передбачені графи для фіксації ідентифікаційних даних про коня, місце та час проведення оцінки, промірів, масті, наявності зебройдності, визначення типу та загальної оцінки за 10-бальною шкалою: тип, екстер'єр, проміри та робоча продуктивність.

Для оцінки екстер'єру, рухів та характеру коней проводять спеціалізовані заходи: виводка та «тест на свободі». Виводка включає в себе показ коня «у руках» дл опису та оцінки екстер'єру та рухів коня. Виводка проводиться на площадці, яка обладнується на рівному та спеціально обладнаному майданчику або у критому манежі. Площадка розміщається таким чином, щоб сонячні промені були позаду експертної комісії та трибун з глядачами. Фон для огляду коней повинен бути чистим без зайвих предметів, які заважають огляду. Вивідна площадка ізолюється та огороджується.

Місце для показу коней розміщується усередині робочого манежу, який представляє собою прямокутник, де довжина довгих сторін складає 10х25 метрів. Сторони прямокутника мають вигляд доріжок шириною 1–1,5 м., які посипаються або відмічаються піском, тирсою, жердями чи рейками. Перед прямокутником відмічають площадку для огляду та експертної оцінки екстер'єру коней. Площадку роблять з бетону, асфальту або посипають піском чи тирсою.

Для опису та оцінки екстер'єру коня виводять на площадку та зупиняють перед експертом. Він оцінює тип будови тіла, вираженість статевого диморфізму, статі екстер'єру: голову та шию, холку, лопатку, плечі, груди, спину, поперек, круп, рисунок, будову та постав передніх і задніх кінцівок

За командою експерта, коня кроком ведуть по центральній доріжці від нього та в зворотному напряму спочатку кроком, потім риссю. Експертом оцінюються характер та вади руху передніх і задніх кінцівок, відмічаються переваги і недоліки їх будови.

Рись та галоп на свободі є наступними елементами оцінки коня. Для опису та оцінки особливостей рухів коня проводиться «тест на свободі». Кінь за командою, відпускається на свободу та спонукається виводчиком рухатися риссю та галопом.

Темперамент коня оцінюється за манерою поведінки та ставленням до нової обстановки.

Оцінку рухів та стрибку за допомогою «тесту на свободі» доцільно проводити для коней 2,5–3,5 річного віку. Після цього робоча продуктивність потрібно визначати під сідлом на «Поліській стежці» або дистанційних пробігів.

Таблиця 5 – Опис селекційних ознак, які включені до бланку лінійної класифікації

Селекційна ознака *(відхилення від середнього чи норми)*	Опис, *недоліки/вади*
1	2
ОЗНАКИ ЕКСТЕР'ЄРУ	
1. Тулуб: форма *(прямокутна – квадратна)*	Кінь вважається квадратного формату, якщо довжина його тіла (від крайньої точки плечолопаткового з'єднання до крайньої точки крупу) дорівнює її висоті у холці. Кінь вважається прямокутного формату, якщо її довжина більше, ніж висота в холці. Поліські коні мають бути прямокутного формату відповідно до опису з літературних джерел [4].
2. Тулуб: напрямок *(вгору – вниз)*	Напрямок тіла коня визначається відносно лінії горизонту. Для верхової їзди висота в холці повинна переважати або відповідати висоті у крупі. Центр ваги коня не повинен бути спрямований донизу на передні кінцівки. Враховуючи універсальне використання поліського коня бажаний горизонтальний напрямок. *Недолік: короткі передні кінцівки*.
3. Голова *(важка – легка)*	Розмір голови має, як естетичне, так і практичне значення. Занадто велика важка голова призводить до неправильного розподілу рівноваги коня на алюрах. Також непропорційна голова виглядає непривабливою для потенційного покупця. Для поліського коня характерна велика голова, але вона повинна бути пропорційна за розміром до інших частин тіла.
4. З'єднання голови та шиї *(легке – тяжке)*	При окомірній оцінці цієї ознаки розглядають дві характеристики: довжина потилиці та жолоб на горлі. Легке з'єднання характеризуються довгою потилицею та довгим жолобом, та короткою відстанню між верхньою та нижньою лінією шиї. Тяжке з'єднання голови з шиєю характеризується короткою потилицею, коротким жолобом, довгою відстанню між верхньою та нижньою лінією шиї. Для первинного типу характерне трохи важке з'єднання голови з шиєю.

1	2
5. Довжина шиї *(довга – коротка)*	Довжина шиї оцінюється окомірно, як довжина осі між середньою точкою з'єднання голови з шиєю та середньою точкою передньої лінії плеча. Ця ознака визначається відносно до інших частин коня. Бажана шия середньої довжини.
6. Положення шиї *(вертикальне – горизонтальне)*	Оцінюється нахил шиї відносно лінії горизонту, коли кінь стоїть вільно. Для поліських коней бажане горизонтальне положення шиї. *Недолік: Вихід шиї глибоко з грудей.*
7. Розвиток м'язів шиї *(надмірний – слабкий)*	Оцінюється розвиток м'язів шиї з врахуванням лінії верху. Надмірна мускулатура – лінія шиї має товстий гребінь. Слабка мускулатура – тонка шия, часто зі слабким поєднанням шиї зі холкою (ямка перед холкою). *Вада: кадикуватість.*
8. Висота холки *(висока – низька)*	Висота визначається як відстань між лініями самою високою точкою та самою низькою точкою холки. Важлива для правильного положення сідла.
9. Передпліччя *(нахилене – прямокутне)*	Нахил передпліччя до лінії горизонту. Бажаним є кут передпліччя середній (90°) або прямий.
10. Спина *(випукла – м'яка)*	Верхня лінія від холки до попереку. Рівна лінія верху з добре розвинутими м'язами дозволяє коню правильно працювати спиною на рухах.
11. Поперек *(випуклий – слабкий)*	Верхня лінія тулуба від попереку до крупу.
12. Круп: форма *(звислий – прямий)*	Визначається нахилом лінії, яка проведена через верхню точку маклока до задньої точки крупу. Досить похилий круп, як і горизонтальний, погано для гнучкості тазу, що необхідно для збору.
13. Круп: довжина *(довгий – короткий)*	Визначається від маклоку до задньої точки крупу. Довжина крупу важлива для пропорційної тілобудови: плечі (передня частина), боки (середина) та круп коня (задня частина) повинні бути однакової довжини.
14. Передні кінцівки: *(козинець – запалий зап'ясток)*	Прямі кінцівки з правильною поставою забезпечують гарну роботоздатність коня. Оцінюється при огляді коня збоку. Розкид та клишоногість визначаються на кроку спереду. *Недоліки: перехват, розкид.*

1	2
15. Задні кінцівки *(шаблистість – прямий)*	Кут між лініями голені та плюсни при огляді збоку повинен бути близько 150 градусів. Відхилення від цього викликають надлишкове навантаження на суглоби та м'які тканини біля нього. *Недоліки: Х-подібний постав, перехват.* *Вади: аномалія скакального суглобу, аномалія коліна.*
16. Бабки: нахил *(м'які – прямі)*	Бабки повинні мати достатню довжину та гнучкість, для перетворення енергії гравітації та руху (у першій фазі руху) у енергію руху (друга частина руху, відрив від землі). Занадто довгі бабки не витримують навантаження; критично короткі та/або прямі зазвичай не поєднуються із гнучкістю рухів загалом та більш чутливі до ударів о ґрунт.
17. Копита: форма *(широкі – вузькі)*	Співвідношення між лінією вінчику та несучої поверхні копита при огляді спереду. Дуже суттєвою вадою є різні копита – вузьке копито вважається аномальне. Копита повинні бути широкими та симетричними для рівноваги на рухах. *Вада: різні копита.*
18. Стан кінцівок *(сухі – рихлі)*	Гарно окреслені кінцівки характеризують силу, міцність конституції та загальні якості коней. При оцінюванні основна увага приділяється заднім кінцівкам.
19. Розвиток кісток *(важкий – легкий)*	Обхват п'ясті, включаючи розмір суглобів відносно до величини корпусу коня. Для витривалості кінь повинен мати гарно розвинуті кістки, суглоби та сухожилки. Коні із занадто важким кістяком мають недостатню гнучкість.
ОЗНАКИ РУХІВ	
20. Крок: довжина *(довгий – короткий)*	Оцінюється захват простору кінцівками коня під час кроку. Продуктивним вважається довгий рівномірний крок. Занадто довгий крок небажаний. *Вада: нерівномірний крок.*
21.Крок: правильність *(клишоногість – розкид)*	Правильність кроку оцінюється при огляді спереду, особливо при русі кроком. *Вада: нескоординований крок.*
22. Рись: довжина *(довга – коротка)*	Оцінюється захват простору кінцівками коня на рисі. Продуктивним вважається довга рівномірна рись. Занадто довга рись є небажана, тому що для збору коня необхідно більше часу та простору.
23. Рись: гнучкість *(гнучкий – скутий)*	Оцінюється міра гнучкості при якій рух через корпус передається кінцівкам. *Вада: нерівномірна гнучкість.*

1	2
24. Рись: імпульс *(сильний – слабкий)*	Оцінюється сила, з якою кінь відштовхується від землі задніми кінцівками. *Вада: нескоординована.*
25. Рись: баланс *(самонесення – відштовхування)*	Комбінація положення тіла та сила несення задніми кінцівками.
26. Галоп: довжина *(довгий – короткий)*	Довжина рухів на галопі. Бажаним є короткий галоп.
27. Галоп: імпульс *(сильний – слабкий)*	Сила, з якою кінь відштовхується від землі задніми кінцівками. Для поліських коней бажаним є галоп з середнім імпульсом, що є більш комфортним для аматорського кінного спорту та кінного туризму.
28. Галоп: баланс *(самонесення – відштовхування)*	Оцінюється комбінація положення тіла та сила несення задніми кінцівками.
ОЗНАКА ТЕМПЕРАМЕНТУ	
29. Ставлення до людини *(агресивне – інфантильне)*	Оцінюється реакція коня на людину під час огляду, торкання до шкіри та маніпуляцій. Необхідно враховувати вік коня та його підготовку. Тварини, які виявлять пряму агресію до людини до відтворення не повинні допускатись.
30. Ставлення до зовнішніх подразників: *(забагато – замало)*	Оцінюється зосередженість коня на роботі та зовнішніх чинників. Коли кінь приділяє багато уваги перешкодам, людям та інших зовнішнім подразникам. Як і коли кінь взагалі не має бажання працювати. Ця якість темпераменту у подальшому не дасть можливість ефективно співпрацювати з вершниками.

Метод оцінки екстер’єру, рухів та темпераменту за лінійною шкалою дозволяє здійснювати більш цілеспрямований відбір коней для відновлення поліської популяції.

6. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ЕТАПИ ОЦІНКИ РОБОЧОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ

Робоча продуктивність поліських коней оцінюється за:

- характер (темперамент) – на спеціально облаштованій площадці «Поліська стежка»;
- жвавістю, витривалістю і рівнем фізичної підготовки коня – випробуванням на довгу дистанцію.

-«Поліська стежка» дає можливість оцінити характер (темперамент) коня при подоланні маршруту, який має 10 штучних перешкод:

-«хатка» – імітує вхід «в руках» вершника в будівлю з невисокою стелею 210 см та вузький прохід шириною 150 см;

-«хвіртка» – імітує вхід в огороджену територію;

-«фіранки» – імітує перехід через чагарники в лісі;

-«півколо» – вузька дорога по півколу шириною 35 см;

-«кладка» – перехід дерев'яного помосту шириною до 50 см;

-«рівноважня» – дерев'яний поміст, який коливається на дерев'яному бруску діаметром 25 см;

-«лабіринт» – імітує вузький і звивистий перехід між деревами в лісі;

-«вітролом» – імітує розкидані стихією стовбури дерев довжиною 2 м, товщиною 20 см;

-стаціонарна перешкода висотою 50 см та шириною не менше 3 м;

-стаціонарна перешкода довжиною не менше 3 м, висотою не менше 70 см.

За кожне успішне проходження перешкоди зараховуються бали за 10-бальною шкалою. Кінцева оцінка за робочу продуктивність рахується шляхом визначення середнього балу за 10 перешкод. За відмову проходження нараховується 0 балів.

Випробування на довгу дистанцію (не менше 2 км) оцінюються швидкість, витривалість і підготовка коня. Бали зараховуються згідно із зайнятим місцем з урахуванням кондиції коней на основі фізіологічного показника (пульс протягом 20 хвилин після закінчення випробування не повинен перевищувати 64 удари за хвилину).

7. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВІДБОРУ КОНЕЙ У ВІДТВОРЮВАЛЬНИЙ СКЛАД

При проведені експедиційних досліджень Українського Полісся з метою пошуку коней, яких можливо віднести до поліської популяції необхідно враховувати основні показники визначені в цільовому стандарті (табл. 2) [14].

Відбір жеребців та кобил для відтворення необхідно проводити в декілька етапів та допускати до відтворення тільки «типових» представників та проводити оцінку екстер’єру, рухів та

роботоздатності відповідно їх віку та підготовки. Особливу увагу необхідно приділяти оцінки та добору у виробничий склад жеребців та маток за якістю кінцівок. Коні з вадами екстер'єру такі як жабка, шпат, курба, рорер та крипторхи не мають використовуватись для відтворення.

Кобили та жеребці, які досягли 2,5-річного віку та плануються використовуйтесь для відтворення у програмі відновлення поліської породи коней повинні бути оцінені за типом, екстер'єром та якістю рухів. Особливу увагу приділяють розвитку кобили як потенційної матки.

Коні 4 років і старше випробовуються за 1-денною програмою, яка включає в себе оцінку типу, екстер'єру і тест роботоздатності під вершником («Поліська стежка»). При можливості, бажано провести тест на витривалість (дистанційне випробування). При цьому оцінюється крок, рись, галоп, взаємодія із вершником та ставлення до зовнішніх подразників.

Кобили та жеребці старше 7 років обов'язково повинні бути представлені для оцінки будови тіла та роботоздатності.

За відповідності результатів мінімальним вимогам (табл. 6) приймається рішення про допуск до відтворення.

Таблиця 6 – Мінімальні вимоги до жеребців та кобил

Назва етапів оцінки та допуску	**Загальні критерії**	**Середній бал**	
		жеребці	**кобили**
І етап Оцінка типу, екстер'єру та рухів	Оцінка типу	8	7
	Оцінка екстер'єру	8	7
	Проміри	7	7
	Якість рухів	7	6
	Характер	8	7
ІІ етап Оцінка роботоздатності під вершником («Поліська стежка)	Проходження «Поліської стежки»	6	5
	Роботоздатність під вершником	7	6

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гладій М. В., Бондаренко О. В., Вишневський Л. В., Ільницька Т. Є. Деякі аспекти збереження вітчизняних порід коней України. *Науково-технічний бюлетень*. Харків, 2014. № 111. С. 69–77.

2. Войтенко С. Л., Порхун М. Г., Сидоренко О. В., Ільницька Т. Є. Генетичні ресурси сільськогосподарських тварин України початку третього тисячоліття. *Розведення і генетика тварин*. Київ, 2019. Вип. 58. С. 110–119. DOI: https://doi.org/10.31073/abg.58.15.

3. Герман Ю. И., Чавлытко В. И., Горбуков М. А. Сохранение местных генетических ресурсов в коневодстве республики Беларусь. *Науково-технічний бюлетень*. Харків, 2014. № 111. С. 64–69.

4. Книга о лошади. Т. 1 / под ред. С. М. Буденного. Москва, 1952. 625 с.

5. Ільницька Т. Є., Сидоренко О. В., Ягусевич Ю. С., Лещенко Н. М. Поліський кінь: історія походження та сучасний стан. *Розведення і генетика тварин*. Київ, 2020. Вип. 59. С. 136–141. DOI: https://doi.org/10.31073/abg.59.15.

6. Горбунков М. А., Герман Ю. И., Чавлытко В. И., Дайлиденок В. Н. Результаты изучения особенностей лошадей полесской популяции. *Ученые записки учреждения образования "Витебская государственная академия ветеринарной медицины*". 2011. Т. 47, вып. 1. С. 343–346.

7. Гладенко В. К. Книга о лошади. Москва : ИМ-Инфарм, 1999. 368 с.

8. Горбуков М. А., Чавлытко В. И., Герман Ю. И., Дайлидёнок В. Н., Герман А. И. Современное состояние популяции полесских лошадей в Беларуси. *Зоотехническая наука Беларуси*. Жодино, 2011. Т. 46, ч. 1. С. 25–32.

9. Конярство / під ред. І. І. Жадана. Київ, 1957. 213 с.

10. Практикум з конярства: навч. посібник / Б. М Гопка та ін. Київ, 2011. 384 с.

11. Ільницька Т. Є., Сидоренко О. В. Особливості екстер'єру коней поліської популяції різного віку. *Розведення і генетика тварин*. Київ, 2022. Вип. 64. С. 173–178. DOI: https://doi.org/10.31073/abg.64.16.

12. Інструкція з бонітування коней гуцульської породи : затв. наказом М-ва аграр. політики України від 12 трав. 2010 р. № 236. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0358-10#Text (дата звернення 01.12.2022).

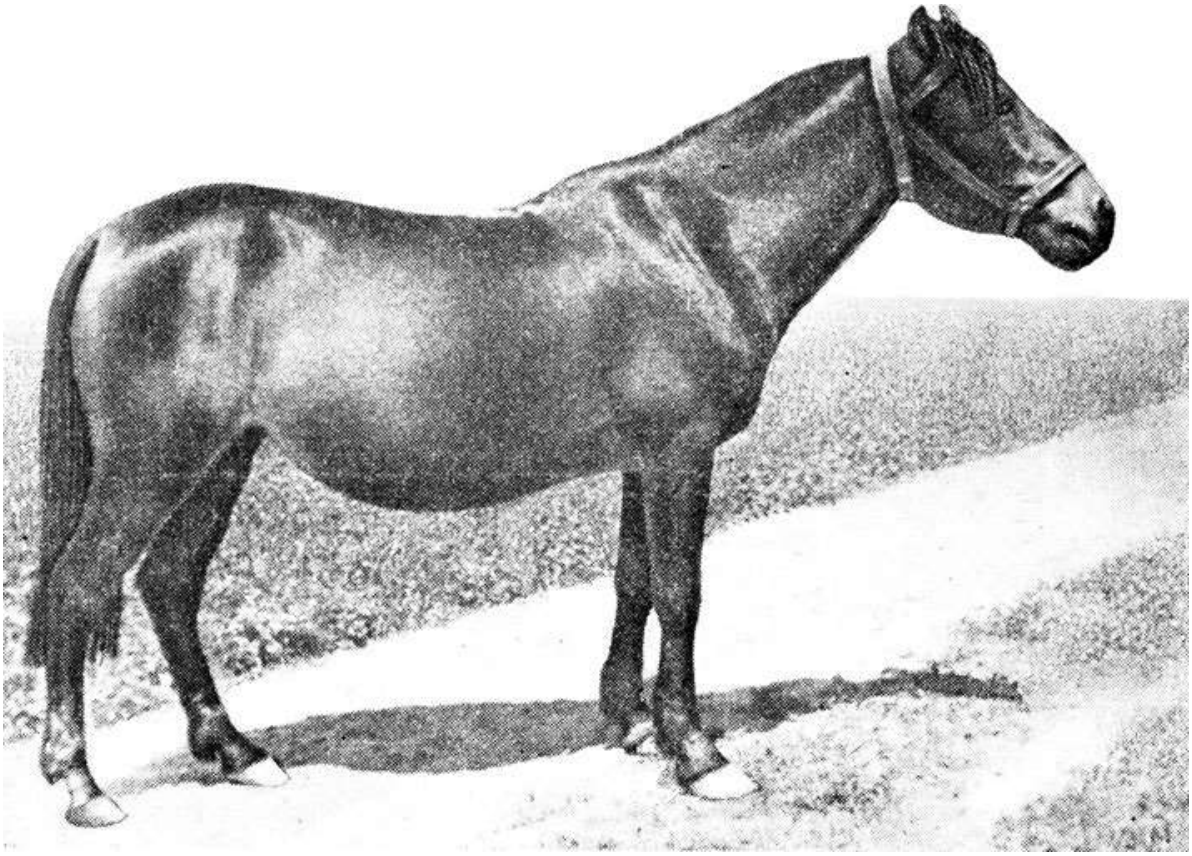
13. Бондаренко О. В., Гетя А. А., Ільницька Т. Є. Методика оцінки та добору племінного матеріалу з використання генетичних та біологічних особливостей коней різних напрямів використання за сучасними методами. Чубинське, 2017. 34 с.

14. Ільницька Т. Є., Сидоренко О. В. Цільовий стандарт основних ознак екстер'єру поліської популяції коней. *Розведення і генетика тварин*. Київ, 2021. Вип. 62. С. 159–164. DOI: https://doi.org/10.31073/abg.62.20.

15. Шилина Н. Исчезнуть или остаться полесской лошади. Продолжение следует… URL: https://planetabelarus.by/publications/ischeznut-ili-ostatsya-polesskoy-loshadi-prodolzhenie-sleduet/?fbclid=IwAR3WAZKS82QeW-jxnATifUwcSOViZEXikNBP2eaQy6mN6y30rshm F7WukrQ (дата звернення 01.11.2021).

ДОДАТКИ

Додаток 1. Зображення коней поліської популяції



Поліська кобила (1952 р.) [4]



Поліська кобила (2019 р.) [5]



Поліська кобила білоруської популяції (2019 р.) [15]



Поліська кобила української популяції (2021 р.) [14]

Додаток 2 . Бланк для оцінки коней поліської популяції

Дата оцінки		**Місце оцінки**	
Кличка		**Ідент.номер**	
стать		**Мікрочіп**	
масть зебройдність *(так/ні)*		**Місце народження**	
дата народження		**Заводчик**	

Проміри, см:	**висота в холці**	**обхват грудей**	**обхват п'ястки**

Тип:	**запряжний – первинний – верховий** *(підкреслити необхідне)*			
Оцінка за 10-бальною шкалою	**Тип**	**Екстер'єр**	**Проміри**	**Робоча прод-ть**

Лінійні ознаки	**крайній прояв**	**відхил**			**середне**			**відхид**			**крайній прояв**	**Недоліки/ вади**
		84	88	92	96	100	104	108	112	116		
1.Тулуб: форма	прямокут.										квадратна	
2. Тулуб: напрямок	доверху										донизу	
3. Голова	велика										мала	
4. З'єдн. голова-шия	легке										важке	
5. Довжина шиї	довга										коротка	
6. Положення шиї	вертик.										горизонт.	
7. Розв. м'язів шиї	надмір.										слабкий	
8. Висота холки	висока										низька	
9. Передпліччя	нахилене										прямокут.	
10. Спина	випукла										м'яка	
11. Поперек	випуклий										запалий	
12. Круп: форма	звислий										прямий	
13. Круп: довжина	довгий										короткий	
14. Передні кінцівки	козинець										запалий	
15. Задні кінцівки	щаблисті										прямий	
16. Бабки	м'які										прямі	
17. Копита	широкі										вузькі	
18. Стан кінцівок	сухі										рихлі	
19. Розвиток кісток	важкий										легкий	
20. Крок: довжина	довгий										короткий	
21. Крок: правил.	клишоног										разкид	
22. Рись: довжина	довга										короткий	
23. Рись: гнучкість	гнучкий										скутий	
24. Рись: імпульс	сильний										слабкий	
25. Рись: баланс	самонес.										відштовх.	
26. Галоп: довжина	довгий										короткий	
27. Галоп: імпульс	сильний										слабкий	
28. Галоп: баланс	самонес.										відштовх.	
29. Ставлення до людини	агресивне										інфантильне	
30. Ставлення до зовн. подразників	забагато										замало	

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

Ільницька Тетяна Євгеніївна
Сидоренко Олена Василівна

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОЦІНКИ ТА ВІДБОРУ КОНЕЙ ПОЛІСЬКОЇ ПОПУЛЯЦІЇ

Загальна редакція Т. Є. Ільницька

Комп'ютерна верстка Н. В. Швець

Підписано до друку 05.12.2022
Формат 60 х 84 1/16
Ум. друк. арк. 1,7
Наклад 100 прим.

Надруковано в Інституті розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН
вул. Погребняка, 1, с. Чубинське, Бориспільський р-н, Київська обл., 08321
Свідоцтво ДК № 7292 від 25.03.2021 р.